

הרב מאור צוברי

הערות קצרות בסוגיית עיסת הכלבים

(ירושלמי חלה פ"א ה"ה)

שנינו בירושלמי וז"ל:

משנה [ח] "עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה ומערבין בה ומשתתפין בה ומברכין עליה ומזמנין עליה ונעשית ביי"ט ויוצא בה אדם י"ח בפסח. **ואם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה** ואין מערבין בה ואין משתתפין בה ואין מברכין עליה ואין מזמנין עליה ואינה נעשית ביי"ט ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. בין כך ובין כך מטמא טומאת אוכלין".

גמרא [ח ע"ב] "איזהו עיסת כלבים. ר' שמעון בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן. מתניתא אמר בזמן שהרועין אוכלין ממנה. פעמים שאין הרועים אוכלים ממנה. רבי יוחנן אמר כל שעשה כעבין ותני כן עשאן כעבין חייבת עשאה לימודין פטורה. רבי בא בשם שמואל רבי אמי בשם רבי חייה רובא אפילו עשאה קלוסקין והא תנינן אם אין הרועין אוכלין ממנה. תיפתר שעשאה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה".

מדברי המשנה רואים שעיסת שמיועדת לכלבים אינה חייבת לחלה, ראשית יש לברר מהו המקור לכך?

הר"ש והריב"ם במשנה כאן הביאו דברי הספרי זוטא על הפסוק "ראשית עריסתכם" וז"ל: "ראשית עריסותיכם – שלכם חייבת של חיה אינה חייבת מכאן אמרו עיסת כלבים שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה ... **ואם אין הרועים אוכלין ממנה אינם חייבים בחלה**".

הרמב"ם בפיהמ"ש הביא מהפסוק "והיה באכלכם מלחם הארץ" וז"ל:

"עיסת הכלבים היא שנילושה בסובה ובמורסנה וכיוצא ודעתו עליה להאכילה לכלבים או זולתן משאר בעלי חיים ולא לאכילת אדם, אינו חייב בחלה שהרי אמר ה' באכלכם מלחם הארץ"

הלבוש [יורה דעה סימן של סעיף ח] הביא את שני המקורות ועירבם יחד וז"ל:

"העושה עיסה לבהמה ולחיה פטור, דעריסותיכם כתיב, עריסה העשויה לכם לאכילה משמע, שכן כתיב והיה באכלכם וגו' לאפוקי עשוי לבהמה ולחיה ולא לכם פטור".

מדברי הגמרא הנ"ל, ישנם ג' דעות בהגדרת מהי עיסת כלבים. ונפרשם לפי פשט הדברים וכמו שביארם הפני משה.

דעת ר' שמעון בן לקיש – כל שעירב בה מורסן הרבה¹ [פסולת של חיטים] ואינה עשויה כשאר עיסות, הרי זה עיסת כלבים שאין הרועים אוכלים ממנה, אחרת זה לא עיסת כלבים.

דעת ר' יוחנן – כאשר עשה את העיסה בצורת כעכין, היינו ערוכה וקטופה יפה כשאר ככרות עבים שאז הרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה, אך אם עשאה לימודין היינו שלא ערכה יפה אלא כנסרים בעלמא נחשבת כעיסת כלבים ופטורה.

דעת ר' בא בשם שמואל רבי אמי בשם ר' חייה רובא – אפילו עשה את הפת בצורה יפה פטורה מחלה כל שהייתה דעתו בלישה לצורך שיאכלו ממנה כלבים בלבד.

יוצא לפי הפנ"מ, בעוד שלפי דעת ר"י עיסת כלבים תלוי בצורה של העיסה אם ראויה לאדם או לכלבים ולפי ר"ל תלוי בחומר שממנו העיסה, לפי ר' בא ורבי אמי אין זה תלוי בעיסה בפועל אלא זה תלוי בדעתו של לש העיסה אם עשאה על דעת שיאכלו ממנה כלבים בלבד נחשב לעיסת כלבים אפילו שהעיסה נעשתה ראויה לאדם.

בביאור המחלוקת מצינו כמה חידושים מעניינים שנראה שלא הולכים בהכרח עם דברי הפני משה.

הרמב"ן בפסקיו [הלכות חלה דף כו עמוד ב] בביאור מחלוקתם חידש וז"ל:

"וכיון דמסקנא הכין שמעינן מינה דעיסת הכלבים אפי' עשאה מסלת נקיה כמצתו של שלמה כיון דאדעתא דכלבים פטורה מן החלה, וה"נ דינא דסופגנין, אף על פי שגלגל העיסה כדרכה כיון דעל דעת לעשותה סופגנין הוא שגלגל, ובסוף נמי עשאה סופגנין פטורה, והאי דברי הכל היא, דע"כ לא פליגי אלא בעיסת הכלבים דתחלתה וסופה עיסה ונאפת בתנור ולחם גמור הוא, ולפום הכי חיישי רבי יוחנן וריש לקיש שמא ימלך לאכול לרועים ממנה, אי נמי דלמא אתיא לאחלופי בלחם דעלמא ומשתכחא תורת חלה, ולהכי בעו היכרא דמורסן או לימודין, ורבי חייא לא חש בה כלל ואפילו קלוסקין פטורה, אבל סופגנין שסופן"

מחדש הרמב"ן שר"ל ור' יוחנן לא פליגי בעיקר הדין על דעת ר' חייה רובא, אלא שהם גוזרים גזרה שצריך שתהיה ניכרות בעיסה שהיא של כלבים, שמא יבוא להימלך ולהביא לרועים לאכול ממנה או שמא יבואו להתיר גם בשאר לחם דעלמא.

¹ יש לעיין שבפני משה בד"ה כל שעירב בה מורסן, כתב "כלומר בזה היא ניכרת, שיש בה תערובת מורסן ואינה עשויה כשאר עיסות בלא מורסן" משמע שכל שיש בה מורסן נחשבת עיסת כלבים לא שנה מעט לא שנה הרבה, אולם בהמשך בד"ה מתניתין אמרה בזמן כתב "...אין הרועים אוכלין ממנה מפני שיש בה תערובות מורסן הרבה" משמע דווקא בהרבה מורסן ניקרא עיסת כלבים וצ"ע? ויתכן ובהתחלה לא נחית לדייק. אולם בביאור הגר"א כתב כצד הראשון בפני משה. אולם במהרש"ס כתב כצד השני שכתב הפני משה. ובמהות הדבר ניגע בהמשך המאמר.

אולם מדברי הרשב"א בפסקי חלה² משמע שהבין את דברי ר"ל בפשטות שמדובר ששם הרבה מורסן וללא קשר למה דעתו הייתה ואפי' חישב לרועים, וכמו ההבנה הפשוטה בדברי הפני משה.

עוד מצינו שהב"י הבין בדעת הטור [יורה דעה סימן של], שר' חיייה רובא פליג על ר"ל אך לא על ר' יוחנן וז"ל:

"שהוא ז"ל סובר דרבי יוחנן ורבי בא בשם שמואל לא פליגי דרבי בא בשם שמואל דאמר אפילו עשאה קלוסקין לא אתא לאפלוגי אלא אר"ל דאמר כל שעירב בה מורסן דליתא אלא אפילו עשאה קלוסקין שהיא סולת יפה פטורה מאחר שעשאה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה ובצורת הפת לא איירי וסמך אמאי דתני בברייתא עשאה כעכין חייבת וכו' והיינו כרבי יוחנן דלא מפליג אלא בצורת הפת שאם לא עשאה כעכין אפילו היא סולת נקייה פטורה כיון שעשאה על דעת שלא יאכלו הרועים ממנה ומעשיה מוכיחים עליה".

רבי חיייה רובא חולק על ר"ל דאמר כל שעירב בה מורסן נחשב כעיסת כלבים, וליתא אלא אפילו עשאה קלוסקין שהיא סולת יפה פטורה מאחר שעשאה משעה ראשונה על דעת שלא יאכלו הרועים ממנה אולם על צורת הפת שדיבר ר' יוחנן לא איירי ר' חיייה רובא כלל וסמך על הברייתא דתני עשאה כעכין חייבת וכו' וכן רבי יוחנן דיבר רק על צורת הפת שאם לא עשאה כעכין אפילו היא סולת נקייה פטורה אולם ודאי שצריך שיעשנה משעה ראשונה על דעת שלא יאכלו הרועים ממנה.

אולם כאמור מהפנ"מ לעיל משמע שזוהי מחלוקת משולשת ואין חפיפה בין השיטות³.

לעצם דברי הרשב"א שראינו לעיל, שמבין שר"ל לא מדבר ששם הרבה מורסן וגם חשב לאכילת כלבים, אלא אפי' חשב לרועים הוי פטור בגלל המורסן, חוקר בספר 'פתחי אמונה'⁴ בדעת ר"ל, האם הטעם דלא מהני מה שחישב לאכילת אדם משום 'בטלה דעתו'⁵ או דילמא, דסברתו הוא דעיסת כלבים תלויה 'בחפצא' של עיסה אם ראויה לאכילת אדם או לאו, ולפיכך לא אכפת לך במה שחישב לאכילת אדם.

² שער א.

³ ועיין בהמשך ברמב"ם בפהימ"ש שגם נראה שהבין שזה לא מחלוקת משולשת.

⁴ עמ' לח.

⁵ וכ"כ מג"א סי' תנד ג.

הרמב"ם בהלכות ביכורים [פרק ו הלכה ח] כתב בסתמא שעיסת כלבים פטורה אלא א"כ אוכלים ממנה רועים ולא כתב שום תנאי וז"ל:

"העושה עיסה להאכיל הפת שלה לבהמה או לחיה פטורה, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה, עיסת העכו"ם פטורה".

משמע שפסק כר' חיייה רובא [וכן כמו שביאר הרמב"ן שכ"ע לא פליגי בעיקר הדין של לש עיסה רגילה ע"ד כלבים שפטור מחלה] [ורק מצד גזרה החמירו ר"ל ור' יוחנן] ולכן כתב ללא שום תנאי. וכן הבין הכס"מ דבריו.

אולם בפיהמ"ש שהבאנו לעיל כתב הרמב"ם:

"היא שנילושה בסובה ובמורסנה וכיוצא ודעתו עליה להאכילה לכלבים או זולתן משאר בעלי חיים ולא לאכילת אדם, אינו חייב בחלה..."

משמע שמצריך את התנאי של ר"ל שישים מורסן בנוסף לדעתו עליה להאכילה לכלבים. וא"כ לכא' לא פוסק כמו ר' חיייה רובא וכמו דבריו בהלכות דלעיל?

על סתירה זו ענה הרדב"ז וז"ל:

"ומה שכתב בתחילת הלשון עיסת הכלבים הוא שלשין אותה במורסנה אורחא דמילתא נקט לא שיהיה הדין תלוי בזה אלא במחשבת הלש את העיסה כדכתיבנא".

לפי דברי הרדב"ז מה שנקט הרמב"ם בפיהמ"ש זה לאו דווקא, היינו אין הדין תלוי בהוספת מורסן כדי להגדיר זאת כעיסת כלבים או לא, אלא הכל תלוי בדעת לש העיסה בשעת הלישה, ומה שנקט מורסן, כי זה אורחא דמילתא.

אולם ראיתי בספר אבן ישראל שביאר, שלדעת הרמב"ם ר' חיייה רובא אינו חולק על ר"ל בביאור המשנה, שהרי ר"ל פירש את המשנה שעשה עיסה שבעצמותה אינה ראויה אלא לכלבים, ובהכרח צריך לפרש את המשנה כך, דאי לא תימא הכי, ומדובר בעיסה יפה ונקייה צ"ע למה אין מברכים עליה המוציא, כיון דרוצה לאוכלה הרי בזה גופא אחשביה לאכילת אדם, וחל בה שם לחם ולמה לא יברך? ! ולכן וודאי שהמשנה היא כפירושו ר"ל, ור' חיייה לא חלק על כך אלא רק הוסיף שגם במקרה שחשב בה למאכל כלבים נמי מיפטר מחלה [ללא קשר בהכרח לפירוש המשנה].

ולפי דבריו ניתן אולי לומר הפוך מדברי הרדב"ז, שהרמב"ם בפירושו המשנה אכן פירש בדווקא כר"ל כי זה ההכרח כאמור, ומה שנקט על דעת כלבים, כי זה סתמא באורחא, שאדם שמכין עיסה עם מורסנה זה לצורך כלבים, ומה שנקט בהלכות שמשמע כר' חיייה רובא, זה כי אכן מסכים לדינא שגם דין זה נכון.

כמה מורסן צריך לשים לפי רשב"ל?

לפי דברי הרמב"ן הנ"ל בדעת רשב"ל נראה שאין צורך לשים הרבה מורסן שהרי כל מטרת המורסן היא בשביל היכר מצד גזרה של רבנן כנ"ל. אולם לפי הבנת הפנ"מ⁶ נראה שהמורסן הוא גורם הפטור ולכן צריך לשים הרבה. ונראה שזה בדיוק דברי המהר"י קורקוס⁷ וז"ל:

"ונראה דה"פ דל"ר⁸ בעינין שעיסת הכלבים תהיה גרועה ואז תהיה פטורה לכך אמר כל שעירב בה מורסן וזו היא עיסה שרגילין לעשותה לכלבים ופטור בשאין הרועים אוכלים ממנה כלומר שעירב בה כ"כ מורסן שאינה ראויה לרועים אבל כל שהיא ראויה לרועים לחם קרינן ביה וחייבת בחלה והשתא ניחא דהכא פטרינן משום מורסן ואנן תנן חמשת רבעים קמח הן וסובין ומורסנן וכו'. א"נ יש לפרש שאפילו לא עירב בה כ"כ מורסן עד שאינה ראויה לרועים אפ"ה פטורה משום דכיון שעשאה לכלבים ויש הכירא בדבר לא אתי לאחלופי בלחם דעלמא ולא קשיא אההיא דהן וסובין ומורסנן דהכא כשנטל מתוכו והחזירו ובכה"ג אין דרך עיסה בכך אפילו לעניים כאשר יתבאר"

גם לפי ההבנה שצריך לשים הרבה מורסן, חידש הביאור הלכה⁸ וז"ל:

"ולא נתבאר כמה מיקרי מורסן מרובין וגם היכי מיירי אם עירב מורסן אחר או אפילו במורסנן כל שיש הרבה בטל עי"ז תורת לחם... ומצאתי להרשב"א שכתב בזה וז"ל דהא דאמר רשב"ל בירושלמי כל שלא עירב בה מורסן אין לפרש שכל שיש בה מורסן אינה חייבת בחלה שהרי שנינו ה' רבעים הן וסובנן ומורסנן אלא לומר שפעמים מעורבין בה מורסנן כ"כ שאינה ראויה לרועים א"נ יש לפרש שעירב בתוכה מורסן לאחר שניטל מתוכה לפי שאין דרך ב"א לעשות כן וכדתנן נטל מורסנן וכו' עכ"ל מובא בב"י יו"ד סימן ש"ל ומתבאר מדבריו דהשיעור של מורסן מרובין כל שאין הרועה אוכל מחמתן את הפת ונראה דדין זה לא תלי בטעם כעיקר כההיא דסימן תנ"ג ... משא"כ הכא אפילו אכל ככר שלם אינו יוצא דהסובין והמורסן מפסדין הפת ועל ידם אינו ראוי לאכילה ולא דמי נמי להא דסימן תנ"ה ס"ו לענין תבלין דסגי בנתינת טעם דשאני הכא דאין דרך בני אדם לאכול פת כזה וכמו שכתב הרשב"א הנ"ל ובפמ"ג משמע דגם בעניננו סגי באכילת פרס ולענ"ד נראה כמו שכתבתי".

הביאור הלכה מוציא מדברי הרשב"א הנ"ל שכתב, ששיעור עירוב המורסן הוא כל שאין הרועה אוכלן מחמת זה, שלפ"ז אין כאן דין טעם כעיקר, ולכן אפילו אם יש במה שאכל כזית קמח בכדי אכילת פרס אינו יוצא יד"ח מצה דאי"ז ראוי לאכילה ואין על זה שם לחם שהמורסן מפסיד הפת, אולם כתב שבפמ"ג משמע שיוצא יד"ח מצה אם אוכל כזית בכדי אכילת פרס.

⁶ עיין בהערה הראשונה.

⁷ הלכות ביכורים פרק ו הלכה ח.

⁸ סימן תנ"ד סעיף ב.

כאמור לעיל ראינו שהטור פסק [כפי שהובן בב"י] כשיטת ר' יוחנן [שלמעשה ר' חייא רובא סובר כמותו] ואילו הרמב"ם פסק כר' חייא רובא [בפשטות]. הר"ש בביאורו למשנה נקט את שיטת ר"ל.

השו"ע⁹ כתב כהסברו בב"י בדעת הטור וז"ל:

"עיסת הכלבים, בזמן שהרועים אוכלים ממנה, חייבת. ואם לאו, פטורה. ודוקא שניכר בה שהיא לכלבים, כגון שאינה ערוכה ועשויה כצורת לחם, הא לאו הכי חייבת".

---

⁹ יו"ד סימן של סעף ט.